

הרב גדעון פּרל

רב אלון שבות

בדין תרומת איברים מן החי להציל את חברו

ראשי הפרקים:

א. הקדמה

ב. לא תעמוד על דם רעך

ג. האם מותר להסתכן כדי להציל את חברו?

ד. רמת ההסתכנות של המציל

ה. החיוב להוציא ממון כדי להציל את חברו

ו. הצלת חברו ע"י תרומת איבר מגופו

ז. האם לאסור תרומת איברים?

ח. תרומת כליה מן החי

א. הקדמה

הנושא של תרומת איברים מהחי עלה לדיון בעשרות השנים האחרונות, עקב ההתפתחות המדעית והרפואית העצומה. הנסיון שנרכש בעולם בתחום הזה מוכיח שיש בשיטה זו הצלת חיים של בני אדם הנזקקים להשתלת איבר, כגון ככליה. בכל העולם קיים מחסור חמור באיברים להשתלה. ממשלת ארה"ב מדווחת שמדי יום עוברים למעלה משבעים איש השתלת איברים, אך יחד עם זאת כעשרים אחרים מתים מדי יום בהמתנה להשתלות שלא בוצעו עקב מחסור בתרומות איברים. בעוד שהשתלות האיברים העניקו חיים חדשים לאלה שאיבריהם הטבעיים חדלו מלתפקד, הן עוררו גם מספר רב של שאלות מוסריות. פוסקי הלכה גדולים דנו בסוגיא זו מבחינת ההלכה, ומצאו מקורות ויסודות לכך בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה. ננסה במאמר קצר זה להצביע על המקורות ולפרשם.

ב. לא תעמוד על דם רעך

במסכת סנהדרין דף עג עמוד א:

תניא: מניין לרואה את חבירו שהוא טובע בנהר, או היה גוררתו, או לסטין באין עליו, שהוא חייב להצילו - תלמוד לומר "לא תעמד על דם רעך". (ויקרא יט טז).

משמעות הלאו הזה היא, שאנחנו מצויים מהתורה להזדקק להצלתו של כל יהודי, כשהוא שרוי בסכנת חיים, מי שעומד מן הצד ואינו משתדל להצילו עובר על האיסור הזה. כיום הדבר יכול לבוא לידי ביטוי כשרואים פצועים בתאונת דרכים, או נפגעים אחרים שחובה עלינו להזדקק להם כדי להצילם, כמובן בתנאי שהמציל יודע מה לעשות במצבים כאלו, ואם לא שיזעיק עזרה במהירות האפשרית.

ושם, בהמשך הגמרא שם מובא פסוק נוסף הנוגע לענייננו:

גופא: מנין לרואה את חברו שהוא טובע בנהר או היה גוררתו או לסטין באין עליו שהוא חייב להצילו תלמוד לומר לא תעמד על דם רעך. והא מהכא נפקא? מהתם נפקא: אבדת גופו מניין - תלמוד לומר "והשבתו לו"! - אי מהתם הוה אמינא: הני מילי - בנפשיה, אבל מיטרח ומיגר אגורי - אימא לא, קא משמע לן. עכ"ל.

הפסוק "והשבתו לו" עוסק במצות השבת אבידה, בממונו של המאבד, שנאמר: וְאִם לֹא קָרֹב אָחִיךָ אֲלֵיךָ וְלֹא יִדְעָתוּ וְאֶסְפְּתוּ אֶל תוֹךְ בֵּיתְךָ וְהָיָה עִמָּךְ עַד דָּרַשׁ אָחִיךָ אֶתֹּו וְהִשְׁבַּתוּ לוֹ: (דברים פרק כב פסוק ב) וחז"ל לומדים בקל וחומר אם ממונו של אדם אתה מצווה להשיב, קל וחומר שאתה מצווה

להשיב לו את גופו וחיוו!

ומפרש שם רש"י:

אבדת גופו - כגון נטבע בנהר מניין שאתה מצווה על השבתו.

תלמוד לומר והשבותו לו - קרא יתירא הוא למדרש: השב את גופו לעצמו.

הני מילי בנפשו - אם זה הרואהו יכול להצילהו יצילהו.

קא משמע לן - לא תעמוד על דם רעך - לא תעמוד על עצמך משמע אלא חזור על כל צדדין שלא יאבד דם רעך.

כלומר, שאלת הגמרא היא מדוע אנו זקוקים לשני פסוקים בתורה המלמדים לכאורה אותה הלכה, היינו "לא תעמוד על דם רעך" ו"והשבתו לו", שחובה להציל אדם הנמצא בסכנה ואסור להתעלם ממנו? ותשובת הגמרא היא, שמהפסוק "והשבתו לו" אנו מצוים להציל את האדם מ"אבדת גופו" כלומר אם הוא טובע בנהר אתה מצווה להשיב לו את גופו ההולך עתה לאיבוד בטביעה. והמצוה היא שאתה בגופך תקפז לנהר ותשחה במים על מנת להצילו מהטביעה. אולם אם אינך יודע לשחות ואינך יכול בעצמך להצילו אתה פטור מלעשות כן. לפיכך באה התורה ומחדשת בפסוק "לא תעמוד על דם רעך" - ללמדנו שאם אינך יכול בעצמך להצילו מהטביעה, עליך מוטל להזעיק כל עזרה דחופה על מנת להצילו, והנך חייב אפילו לשכור מצילים בכסף!

נמצא שחובת ההצלה מהתורה היא, הן בעצמך והן באמצעות אחרים אפילו בתשלום.

וכך אמנם פסק בבית יוסף בפירושו על הטור חר"מ ס' תכ"ו, וז"ל:

"הרואה את חברו טובע בנהר או שלשטים באין עליו חייב להצילו בין בגופו בין בממונו. בסוף פרק בן סורר (עג.) תניא וכו'. וכתב הרא"ש (סי' ב) והניצול חייב לפרוע למציל מה שהוציא, דאין אדם מחוייב להציל נפש חברו בממונו היכא דאית ליה ממונא לניצול והביא ראיה לדבר".

ג. האם מותר להסתכן כדי להציל את חברו?

מהו הדין כאשר למציל קיימת סכנה לחיוו, אם יקיים את מצות ההצלה לאדם המצוי בסכנת חיים, כטובע בנהר וישנה סערה ויש חשש שגם המציל עלול לטבוע. האם גם במקרה זה מצוה אותו התורה להסתכן ולנסות להציל את הטובע? האם הוא פטור או שמא גם אסור לו להסתכן?

בשאלה זו דנו הפוסקים והגיעו למסקנה שבעצם כוונת התורה בצוותה להציל

את הטובע, היא שאכן צריך להכניס את עצמו לספק סכנה, כדי להצילו. שהרי גם הוא יכול לטבוע, כשם שהניצול עומד לטבוע, ובכל אופן התורה מצווה עליו להצילו!

לענין זה מתייחס הבית יוסף הנ"ל בהמשך דבריו - ומביא שהתלמוד הירושלמי קבע הלכה:

"ומ"ש בשם הרמב"ם הוא בפרק א' מהלכות רוצח (הי"ד) וכתבו רבינו בשביל מה שכתב שאם שמע גוים או לסטים מחשבים עליו רע צריך לגלות אוזן חבירו או לפייס הגוי: וכתבו הגהות מיימונית **עבר על לא תעמוד וכו'** בירושלמי **מסיק אפילו להכניס עצמו בספק סכנה חייב ע"כ** ונראה שהטעם מפני שהלה ודאי והוא ספק: וכל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא" (סנהדרין לז. במשנה).

וכך כותב בשו"ת רדב"ז חלק ה סימן ריח:

תשובה: מה שכתב הרב ז"ל כל היכול להציל וכו' איירי במי שיכול להציל להדיא בלא שיסתכן המציל כלל כגון שהיה ישן תחת כותל רעוע שהיה יכול להעירו משנתו ולא העירו או כגון שיודע לו עדות להצילו עבר על לא תעמוד על דם רעך. ולא זו בלבד אלא אפילו יש בו קצת ספק סכנה כגון ראה אותו טובע בים או לסטים באים עליו או חיה רעה שיש בכל אלו ספק סכנה אפ"ה חייב להציל. ואפילו שלא היה יכול להציל בגופו לא נפטר בשביל כך אלא חייב להציל בממונו. ולא זו בלבד דברי היזיקה אלא אפילו שמע עכו"ם וכו' דלא בדי היזיקה כולי האי דדילמא ממלכי ולא עבדי אפ"ה חייב להציל ואם לא הציל עבר על לא תעמוד על דם רעך וכו'. עכ"ל.

א"כ יוצא שהתורה מחייבת את המציל להיכנס להצלה אפילו במצב של סכנה לחייו!

ד. רמת ההסתכנות של המציל

ועתה, השאלה שמתעוררת היא, מהן גבולות הסכנה שהמציל מצווה להכניס את עצמו על מנת להציל? מסתבר שאם החשש לסכנה הוא קטן אין ספק שהמצווה חלה עליו. מאידך - אם החשש הוא גדול הוא פטור. אך מהו הגבול? לענין זה מתייחס הרדב"ז שם בהמשך דבריו, וז"ל:

והוי יודע שיש בכלל לאו זה שלא יעמוד על הפסד ממון חבירו אלא שאינו חייב להכניס עצמו לספק סכנה בשביל ממונו אבל להציל נפש חבירו או שלא יבא על הערוה אפי' במקום דאיכא ספק סכנה חייב להציל והכי איתא בירושלמי. ומ"מ אם הספק נוטה אל הודאי אינו חייב למסור עצמו להציל את חבירו ואפי' בספק מוכרע אינו חייב

למסור נפשו דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי דילמא דמא דידיה
סומק טפי, אבל אם הספק אינו מוכרע אלא נוטה אל ההצלה והוא לא
יסתכן ולא הציל עבר על לא תעמוד על דם רעך. הנראה לע"ד כתבתי,
עכ"ל.

כלומר במקום שהסכנה למציל מוערכת כספק שקול, וההצלה אינה בטוחה,
אינו מחויב במצוה זו, מהסברא "דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי דילמא
דמא דידיה סומק טפי" - היינו במה עדיפים חייו של הטובע מחייו של המציל.
רק במקום שקיים סיכון אלא שהסיכון הוא לא משמעותי כל כך, והסיכוי
להציל הוא גבוה, הרי הוא מצווה להציל, ורק במקרה זה אם נמנע ואינו מציל
עובר על "לא תעמוד על דם רעך".

גם הראי"ה קוק זצ"ל בשו"ת משפט כהן (עניני א"י) סימן קמג מתייחס לשאלה
זו, וז"ל:

ולשון הרמב"ם בפ"ב מהל' רוצח ה"ו: לא ינעוץ סכין בתוך האתרוג
וכו' וכן אסור לעבור תחת קיר נטוי או על גשר רעוע או לכנס
לחורבה, וכן כיוצא באלו משאר סכנות, שאלה הן ודאי רק חששות
של סכנות, שמאות אנשים עוברים ע"ז ואינם ניזוקין, רק משום
חמירא סכנתא החמירו, ובמקום חשש סכנה כה"ג כבר האריך
בתפארת - ישראל על משניות ברכות פ"א מ"ג, הובא בפ"ת סי' קנ"ז
סק"ג, שמותר להכניס עצמו לכל דבר מצוה, שודאי מדת חסידות
איכא. ואולי גם חיובא במקום הנוגע להצלת רבים. עכ"ל.

כלומר שהמצוה להציל היא במקום שיש רק חשש סכנה כגון קיר נטוי וכו'.
ושם בהמשך דבריו כותב הרב:

"אלא ודאי מיירי בספק רחוק, חששא בעלמא, שדרכן של בני אדם
לכנס בכה"ג, אפילו בעסקי ממון, וכהא דב"מ קי"ב ע"א ואליו הוא
נושא את נפשו, מפני מה עלה זה בכבש ונתלה באילן ומסר א"ע
למיתה - לא על שכרו, שאין הכונה במקום סכנה גמורה או ספק קרוב,
שהוא איסור גדול שיכנס בזה בשביל פרנסה, ולא ברשיעי עסקינן,
אלא חשש רחוק".

מדגיש הרב שהמצוה היא לא "במקום סכנה גמורה או ספק קרוב...אלא חשש
רחוק"!

ה. החיוב להוציא ממון כדי להציל את חבירו

הגאון הרב שלמה זלמן אוירבך זצ"ל פסק, בענין רודף אחר ישראל להורגו,
שהתורה מצווה את הרואה להציל את הנרדף אפילו על ידי הריגת הרודף!
והוכיח בתשובתו שהרואה את הרודף אינו חייב להציע כסף משלו לרודף, כדי

שיפסיק את רדיפתו, אע"פ שייתכן שיסכים, אלא הוא רשאי להורגו כדי למנוע את הריגת הנרדף. וסברתו היא כיון שהתורה ציוותה והתירה את הריגתו של הרודף, אינו חייב לנקוט בדרך אחרת ממה שהתורה התירה ולכן לא צריך להוציא משלו אפילו פרוטה אחת. ולא שייך כאן הלאו "לא תעמוד על דם רעך", משא"כ בטובע וכדו'. וז"ל בשו"ת מנחת שלמה חלק א סימן ז:

ואדרבה נלענ"ד דהרי זה דומה למי שרודף אחר ישראל להרגו בשבת אשר הדין הוא שמצוה לחלל שבת ולהרוג את הרודף, ואע"ג שדין הוא דאם אי אפשר להציל את הנרדף אלא ע"י ממון ודאי חייב בכך כמו שהזכרנו קודם מגמ' סנהדרין דף ע"ג א' שמחויב לשכור אחרים להציל את הנרדף ואם לאו הוא עובר על לא תעמוד על דם רעך ונמצא שגם ממונו משועבד ודאי להצלת הנרדף ואפ"ה לא נזכר בשום מקום דאם אפשר לפייס את הרודף בממון שצריך להוציא ממון על כך ולא לחלל שבת בהריגתו, וע"כ דמה שאם אפשר להצילו באחד מאיבריו אסור להרגו, היינו משום דאם אפשר ע"י אחד מאיבריו למה יהרוג אותו כולו, משא"כ להוציא ממון משלו כדי להמנע מלהרגו ליכא שום חיוב בין בשבת בין בחול, וכדאמרן כיון דבשעה זו יש עליו דין רודף אשר התורה אמרה שמצוה להרגו אפילו בשבת כדי להציל את הנרדף, לכן אין שום חיוב לבזבז אפילו פרוטה אחת כיון שהפסד הממון איננו להמנע מעבירה אלא להמנע מדבר שהוא היתר גמור בין אם זה הותרה ובין אם זה רק דחוייה. עכ"ל

נמצא שמהלאו "לא תעמוד וכו'" - נלמד שחייבים להוציא ממון, של המציל, על מנת להציל את הנמצא בסכנה. והשאלה היא עד כמה חייבים להוציא למצוה זו? גם בזה דן הגרשז"א בתשובתו שם, וז"ל:

(ד) חיוב הוצאת ממון להצלת חולה: בענין החיוב לממן את ההוצאות להצלת חייו של חולה מסוכן מפשטות הגמ' בסנהדרין ע"ג ע"א רואים דחייב לעשות הכל להצלתו ואם לאו הוא עובר בלאו של ל"ת על דם רעך. (לענ"ד פשוט שהחולה עצמו שפיר חייב אח"כ לפרוע לו). ואם נאמר דעל לאו שחיובו מעשה ליכא חיוב לבזבז כל ממונו, מ"מ מעשר או חומש מיהא חייב, ובפרט דמסתבר יותר שלא זו הרבה יותר חמור ושפיר חייב לבזבז כל ממונו. אך לצערנו נתקלים בזה תמיד ולא עושים כך, ושמעתי שהגאון ר' ישראל מסאלאנט זצ"ל הסתפק הרבה בענין זה. ולמעשה ודאי נראה דבכה"ג שרואה את חברו טובע בנהר ואין מי שיציל אותו שפיר חייב לבזבז כל ממונו, אולם כשהענין ידוע ומפורסם לרבים סומכים להקל שאינו חייב ליתן יותר מהחלק שמוטל עליו. ומ"מ אין זה מתקבל על דעתי כי מהיכ"ת יפטור עצמו מלאו חמור זה מפני זה שאחרים לא חוששים ועוברים על זה, והדבר צריך

עיון דב.

יוצא אפוא, לפי הנ"ל, שמעיקר הדין החיוב הוא להוציא אפילו את כל ממונו, על מנת להציל חבירו, שהרי כך צריך לנהוג כל אדם כדי שלא יעבור על לאו מהתורה. והרב ז"ל נשאר בצריך עיון מדוע אין נוהגים כן?! ומ"מ הוא מוצא סברא ללמד זכות על כך, כאשר הדבר מפורסם ברבים שהחולה זקוק להצלת חייו חסר כסף כדי לתת לו את הטיפול המתאים והתרופות להצלתו, סומכים להקל שההוצאות תתחלקנה בין כל הציבור וממילא כל אחד יתן את תרומתו לכך, ולא חייב כל אחד להוציא ולתרום את כל ממונו.

ו. הצלת חברו ע"י תרומת איבר מגופו

עד עכשיו עסקנו בחובת ההצלה כאשר אין פגיעה ממשית בגופו של המציל, ואם הוא זוכה להציל הרי הוא חוזר בריא ושלם בגופו. כיצד יש להתייחס לחולה שזקוק להשתלת איבר, כדי להציל את חייו. האם קיימת גם כאן המצוה "לא תעמוד על דם רעך", ומי שיש לו איבר המתאים להשתיל לאותו חולה מצווה, "לתרום" לו את איברו על מנת להצילו? (נצא מתוך הנחה שהתורם לא ייפגע בעתיד מחמת תרומת האיבר). שמא במקרה זה אין חיוב להציל את החולה על ידי ניתוח ולקיחת האיבר מגופו של המציל?

בשו"ת רדב"ז חלק ג סימן תרכז דן בשאלתנו, אם כי מכוון אחר:

שאלת ממני אודיעך דעתי על מה שראית כתוב אם אמר השלטון לישראל הנח לי לקצץ איבר אחד שאינך מת ממנו או אמית ישראל חבירך. יש אומרים שחייב להניח לקצץ האיבר הואיל ואינו מת והראיה מדאמרינן בע"ז חש בעיניו מותר לכוחלה בשבת ומפרש טעמא משום דשוריני דעינא בלבא תליא משמע הא איבר אחר לא. והשתא יבוא הנדון מק"ו ומה שבת החמורה שאין איבר אחד דוחה אותה, היא נדחית מפני פקוח נפש, איבר אחד שנדחה מפני השבת אינו דין שתדחה מפני פקוח נפש! ורצית לדעת אם יש לסמוך על טעם זה?

תדע דסכנת איבר חמירא דהא התירו לחלל עליה את השבת בכל מלאכות שהם מדבריהם אפילו ע"י ישראל. ותו דכתיב דרכיה דרכי נועם וצריך שמשפטי תורתנו יהיו מסכימים אל השכל והסברא ואיך יעלה על דעתנו שיניח אדם לסמא את עינו או לחתוך את ידו או רגלו כדי שלא ימיתו את חבירו. הלכך איני רואה טעם לדין זה אלא מדת חסידות ואשרי חלקו מי שיוכל לעמוד בזה. ואם יש ספק סכנת נפשות הרי זה חסיד שוטה דספיקא דידיה עדיף מוודאי דחבריה. והנראה לע"ד כתבתי, עכ"ל.

מתשובת הרדב"ז עולה שאין אדם החייב לוותר או לתרום איבר שלו על מנת להציל את נפש חברו, ועיקר טעמו הוא משום שהתורה דרכיה דרכי נועם ולא יעלה על הדעת ציון כזה, שמצוה לחתוך רגלו על מנת להציל ממות את חברו!

וכן הלך בעקבות הרדב"ז הרב משה פיינשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה חלק יר"ד ב סימן קעד, וז"ל:

ענף ד. ובדבר אם יש חיוב לאחד לחתוך איברו בשביל הצלת נפש של חברו, כיון שפליגי רבוותא בזה אין לחייב כהרדב"ז בתשובה שהביא בפת"ש יר"ד סימן קנ"ז ס"ק ט"ו ואין בידי הספר לעיין בדבריו. ונראה שהטעם הוא משום דלא תעמוד על דם רעך הוא ככל הלאוין שמחוייב להוציא כל ממונו כדי שלא לעבור על לאו כדאיתא ברמ"א סימן קנ"ז סעיף א', וכתב הש"ך שם סק"ג ואם יש סכנת איבר צ"ע אי דמי לנפש או לממון ומסיק דנראה לקולא, עכ"ל. רצה לומר, שאף על פי שהמציל, או הרואה חייב להוציא כל ממונו על מנת שלא לעבור על "לא תעמוד וכו'", מכל מקום אינו חייב לתת חלק מגופו, היינו איבר מעצמו, כיון שהרמ"א מסיק בזה לקולא.

הגרשז"א דן בענין השתלת לב וקביעת רגע המוות, וכותב בה שאין אדם מחויב להפסיד אפילו איבר אחד בשביל הצלת אחרים. ז"ל בשו"ת מנחת שלמה תנינא (ב - ג) סימן פו:

(ג) ומ"ש כת"ר ואין ספק של זה הנודב מוציא מידי ודאי של זה המקבל, לענ"ד לא כן הוא, ואיסור גמור הוא להיות ספק רוצח אף אם יכולים ודאי להציל בכך אחרים, וכ"ש בכה"ג שגם ההצלה אינה אלא ספק, ומבואר באחרונים (גם כת"ר הביאם בסוף המכתב) שאין אדם מחויב להפסיד אפי' איבר אחד בשביל הצלת אחרים, וכ"ש כשיש ספק שנוטלים ממנו כל חיותו (ואפי' אם בלא"ה הוא טרפה שההורגו פטור ג"כ נלענ"ד שאין ממיתין אותו מספק כדי להציל אחר), ולא מועיל כלל בכה"ג אף אם הנודב יתן רשות על כך.

ז. האם לאסור תרומת איברים?

מעתה שלמדנו שאין חיוב לתרום איבר להצלת חברו, נשאלת השאלה האם יש מקום לאסור תרומה כזו? שהרי קיים איסור תורה לחבול בעצמו! ועוד יש לשאול האם יש איסור למסור את הנפש על מנת להציל את זולתו? שהתורה ציוותה לנו "וחי בהם" - ולא שימות בהם!

מתוך דברי הרדב"ז לעיל תרכ"ז ח"ג " ואם יש ספק סכנת נפשות הרי זה חסיד שוטה דספיקא דידיה עדיף מוודאי דחבריה". משמע שזה מעשה של שטות

להיכנס לסכנת נפשות ממשית על מנת להציל את הטובע וכדו', א"כ יש לומר שהדבר גם אסור שהוא גובל במעשה של התאבדות, שהוא איסור חמור מהתורה.

אולם מרן הראי"ה קוק זצ"ל דן בשאלה האם מותר לאדם מישראל למסור עצמו למיתה במקום שאינו מחויב על פי ההלכה, ומסיק על פי הרמב"ם שהדבר אסור מהתורה מהציווי "וחי בהם". חוץ מג' עבירות, ושעת הגזירה בפרהסייה, עיי"ש באריכות. בתוך התשובה דן גם כן בשאלתנו זו, האם מותר למסור עצמו כדי להציל את חברו, ומסיק שודאי אין עליו שום חיוב בקום עשה, אלא שגם אין עליו שום איסור, וז"ל בשו"ת משפט כהן (עניני א"י) סימן קמג:

והנה מה שנראה לכת"ר דזה פשוט, שגם אינו רשאי למסור את עצמו כדי להציל את חברו, ולגבי רבים חיובא ליכא והיתרא איכא, וגם מדת חסידות לדבריו, וכן עולים הדברים לפי השקפה ראשונה בדעת נוטה, אני נבוך בזה טובא בעיני. שהרי רש"י הסביר לנו מילתא בטעמא דרוצח סברא הוא מההיא דרבא (סנהדרין ע"ד), דא"ל מאי חזית דדמא דידך סומק טפי, וז"ל: סברא היא שלא תדחה נפש חברו, דאיכא תרתי איבוד נשמה ועבירה, מפני נפשו דליכא אלא חדא אבוד נשמה והוא לא יעבור, דכי אמר רחמנא לעבור על המצות משום וחי בהם משום דיקרה בעיניו נשמה של ישראל, והכא גבי רוצח כיון דסו"ס איכא איבוד נשמה למה יהא מותר לעבור, מי יודע שנפשו חביבה כו'. מכ"ז נראה, דהאי וחי בהם אינו דבר פרטי דוקא על אותו האיש, העושה או המונע או הבא לשאול, אלא הדבר קאי בכללות על כל נפשות ישראל, וממילא נכללה בזה גם נפשו, וכשאנו באים לדון בנפש בפני נפש אין אנו מכריעים ע"פ מאי חזית. ולפי"ז לכאורה אין שום מקום לאסור למסור נפשו אפילו בשביל הצלת חברו, שדי לנו דחיובא ליכא בקו"ע, משום דהוא יכול לומר ג"כ מאי חזית, אבל אין לנו שום מקום לאיסור, עכ"ל.

הרב זצ"ל מחדש ומסביר שיסוד האיסור למות הוא מהפסוק "וחי בהם", וזה ציווי מקיף הכולל כל יהודי באשר הוא, ואם לפנינו שני יהודים שאחד מהם עומד למות, ועם ישראל עומד לאבד נשמה יהודיה, המצווה גם כן ב"וחי בהם", הרי שאם השני מוסר נפשו ומציל את העומד למות, נשמתו של המציל שווה בזה לנשמתו של המוצל. ממילא נשמת יהודי אחד הולכת לאיבוד, ואחד ניצל, לכן אין מקום לאסור זאת. אלא שהמציל אינו מחויב להצילו בנפשו.

מאחר ולמדנו שמצוה להציל את המסוכן למות, אפילו שהמציל נכנס למצב של חשש סכנה, נשאלת השאלה האם זה כולל גם תרומת איבר (מן החי) מגופו. אע"פ שאינו מצווה לתרום, בכל אופן כאשר הוא מסכים לתרום האם מותר לנו לקבל זאת ממנו?

בספר נשמת אברהם, יורה דעה סי' קנ"ז כתב, שהרב שלמה זלמן אויערבך, כתב אליו, שאם האדם החולה מאוד נמצא בקרבתו (ומוכר לו), בהחלט מותר לאדם לעבור אפילו סבל רב, כמו למשל לתרום לו כליה, כדי להציל את חייו. הרב ד"ר אברהם שטיינברג, מחבר 'אנציקלופדיה הלכתית רפואית', מגדיר ארבע דרישות ההכרחיות, לתרומה מותרת של איבר מאדם חי:

א. אחוזי הצלחת ההשתלה חייבים להיות גבוהים.

ב. אסור שהתורם יזדקק לאחר מכן לטיפול כרוני או מתמשך.

ג. אסור שהניתוח להסרת האיבר יהיה מסוכן.

ד. התורם יוכל להמשיך לחיות באופן תקין וגורמלי לאחר התרומה.

בסיכום של הנ"ל נראה מהפוסקים בני זמננו, שמותר לאדם לקחת על עצמו סיכון קטן כדי להציל את זולתו מסכנה ברורה או ממוות. בכל אופן, אסור להכריח או לכפות על אדם לתרום איבר, אפילו בכדי להציל את חיי זולתו; ובוודאי שאסור לסכן באופן משמעותי את חייו של אדם אחד, כדי להציל את חייו של האחר, ומי שעושה זאת נקרא "חסיד שוטה" כנ"ל.

ה. תרומת כליה מן החי

בשולי דברנו נציג מדגם של דעות הפוסקים ביחס לתרומת כליה מן החי.

יש להקדים ולומר שגם הפוסקים שחששו להתיר תרומת איבר מאדם חי, בגלל הסיכון שעלול להיות גדול מדי לתורם. עם זאת, עתה, כשהסיכון לסיבוכים ירד באופן משמעותי, יתכן שאפילו הדעות האלה היו מתירות תרומת כליה מאדם חי.

השאלה העיקרית היא, אם הניתוח מהווה סיכון משמעותי לתורם, ואם המשך החיים עם כליה אחת הם סיכון לא רצוי.

א. בשו"ת **מנחת יצחק**, חלק ו', סי' ק"ג. הרב יצחק וייס היה מודאג מאוד מהסכנה שקשורה לניתוחו של התורם ומהסיכון שקיים בחיים עם כליה אחת בלבד. כתוצאה מכך, הוא נטה לאסור השתלה מסוג זה, אבל רמז שיהיה ניתן להתיר תרומת כליה אם ברור שהתורם יציל בתרומתו את חיי החולה. אפילו במקרה כזה, הוא נותר מסויג.

ב. הרב אליעזר יהודה וולדנברג, בשו"ת **צין אליעזר**, חלק י', סי' כ"ה, פ' ז, היסס אף הוא בהתרת תרומה מאדם חי, אבל כתב שלמרות שאין כאן מצווה, אם הרופאים המומחים בטוחים שלא תהיה סכנה לתורם, מותר לו לתרום כליה לחולה שעומד בסכנה. ד"ר א. אברהם (שם) אומר שכוונתו של הרב וולדנברג במילה 'בטוחים' אינה ש'אין שום אפשרות לנזק', אלא ש'יש סבירות גבוהה שהוא יצא בלא נזק'.

ג. הרב משה פינשטיין, בשו"ת **אגרות משה**, יורה דעה ב', קע"ד, ד'. **התיר**, אבל לא דרש, לתרום כליה לאדם חולה מאוד, והחשיב את המעשה לחסידות. ועוד פוסקים אחרים מצטרפים לאגרות משה, הרב משה הרשלה, הלכה ורפואה כרך ב, ע"מ קכ"ב-קכ"ח, תשמ"א; הרב יצחק זילברשטיין, הלכה ורפואה כרך ד', ע"מ קנ"ו-קנ"ז, תשמ"ה; הרב חיים דוד הלוי, אסיא כ' ד', ע"מ 251-259, מכון שלזינגר, תשמ"ג.

ד. הרב עובדיה יוסף בשו"ת **יחווה דעת**, חלק ג', סי' פ"ד, שוקל את דבריהם של הרב וייס והרב וולדנברג, אבל טוען שמכיוון שהסיכון האמיתי בתרומת כליה נמוך כל כך, יש מצווה גדולה לתרום כליה. שיעור התמותה מתרומת כליה מוערך כיום ב- 0.3%, עם אחוז נמוך של סיבוכים רציניים. הוא אפילו מעלה דעה שתרומת כליה להצלת חיים נדרשת ממצוות התורה "לא תעמוד על דם רעך". הרב יוסף מסיים את תשובתו במילים, "לכן נראה שהעיקר להלכה **שמותר** וגם מצווה לתרום כליה אחת מכליותיו להצלת חייו של אדם מישראל השרוי בסכנה במחלת הכליות".

בניסן **תשמ"ה** פירסם הרב ד"ר א. אברהם מאמר בנידון, והעיר שם: "עד התקופה האחרונה מתו שלושה בני אדם מתוך כשבעת אלפים תורמי כליה עקב הניתוח, וכן אין עדות לשום פגיעה בתיפקוד הכליה הנשארת או בחייהם של התורמים. אשר לחולה המקבל את הכליה יש שיפור ניכר מאד במצבו הכללי וטיב ואיכות חייו בנוסף, גם הארכת ימי חייו ברובם, לעומת החולים המטופלים בדיאליזה". מאז עברו למעלה מעשרים שנה, ונושא ההשתלות התפתח בצעדי ענק, ואלפי בני אדם ניצלו בזכות ההשתלות. ואחוז הסיכונים ירד ביחס לאחוז הסיכויים לחיות, כך שאין ספק שיש לעודד את הציבור למצוה זו של הצלת נפשות. יודגש כאן שביהדות אין התנגדות מהותית לקבלת תרומת איבר מן החי לכשעצמה, אלא רק עמידה על כך שלא יעברו על איסורים שונים בתהליך ההתרמה. כמו כן, יש להתיר, ביתר קלות, תרומת דם ומח עצמות מן החי. דיון אחר קיים בהקשר להשתלות, האם התורמים רשאים לדרוש תשלום עבור תרומתם, אך אכ"מ.